

<https://doi.org/10.52027/18294685-gah2023.2>

ԳԱԹՐՃԵԱՆ ԱԻՕ

Անկախ հետազոտող, հրապարակագիր

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒՐՈՒՄՈՒ
ՍՈՒՐԻԱԿԱՆ ՖԻԼՄԱՇԱՐԻ, ԹԱՏԵՐԳՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ՎԱԽԵՐԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՊԱԻԼՆԻ ԵՐԳ-ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բանալի բառեր՝ Հայոց ցեղասպանություն, սուրիական ֆիլմաշար, թատերգություն եւ վա-
ւերագրական ժապաւեն, երգ-երաժշտություն:

Keywords: Armenian Genocide, Syrian film series, theater and documentary film, song-music.

Այս աշխատությունը կու գայ արծարծելու յատկապէս սուրիական տեսանկիւնէն դիտուած
արաբերէն ֆիլմաշար մը, թատերգություն մը ու փաստավաւերագրական ֆիլմ մը
(Documentary films): Հետեւաբար, վերոնշեալ արուեստի ընդմէջէն կը ծանոանանք յատկապէս
երգ-երաժշտութեան վրայ:

Քանի որ փաստուած իրողություն է, որ երաժշտությունը ֆիլմարուեստի եւ թատերգութեան
անհրաժեշտ բաղկացուցիչներէն մէկն է եւ կը հարստացնէ զայն, հանդիսատեսին զգացմունք-
ները աւելի կը լարէ ու կը մղէ դէպի լաւ ընկալում եւ տպաւորություն, ուստի այս արուեստին
համար ալ ներառնուած են յատուկ երաժշտություններ եւ երգեր՝ զանազան լեզուներով, հայ
թէ օտար արուեստագէտներու ստեղծագործութեամբ:

Վերոնշեալ բնագաւառի մաս կազմող գործօնները իրենց պատրաստութեամբ եւ պատում-
ներով, 1915-ի Հայոց ցեղասպանութեան մասին, անջնջելի հետք կը ձգեն հանդիսատեսին
վրայ:

Կարելի է նկատի ունենալ կարգ մը ֆիլմեր, որոնք ամբողջութեամբ նուիրուած են Հայոց
ցեղասպանութեան, կամ Մեծ եղեռնի նիւթը բաժին մը միայն կը կազմէ անոնց մէջ:

Ներկայացուած նիւթը կու գայ լուսարձակի տակ առնելու Թուրքիոյ արիւնոտ անցեալը եւ
զայն առնչելու անոր ոճրարար ներկային: Հոն ի յայտ կու գան Օսմանեան բռնատիրությունը,
ոճիրին դէմ պայքարողները, ազատություն տենչացողները, իրաւազրկուածները, ոտնակո-
խուածները, եւ Օսմանեան ծանր լուծին տակ տնքացողները կը տողանցեն՝ պատմութեան
հանգրուան մը վերակենդանացնելով:

Մեր հետազոտական աշխատանքը ընթացած է ուղղակի Մեծ եղեռնի վկայարան՝ Սուրիոյ
մէջ:

Կը սկսինք Հայոց ցեղասպանութեան նիւթին, կարճ բաժինով մը անդրադարձող սուրիա-
կան «**Հիւուէթ ալ-թուրապ**» («Հողի եղբայրներ», 1999) պատկերասփիւռային ֆիլմաշարով:

Ֆիլմաշարը կը բաղկանայ երկու բաժինէ, առաջինը 24 արար է, որուն նիւթն է Առաջին Հա-
մաշխարհային պատերազմի ժամանակաշրջանին Սուրիոյ իրավիճակը Օսմանեան տիրա-
պետութեան տակ:

«**Հիւուէթ ալ-թուրապ**» ֆիլմաշարի առաջին բաժինի, 16-րդ արարը գործողութենէ աւելի կը
յատկանշուի կարեւոր ուղերձով, որ ամբողջութեամբ նուիրուած է յատկապէս հայկական
ջարդերու եւ արաբ-հայ եղբայրութեան գաղափարի շուրջ:

«**Հիւուէթ ալ-թուրապ**»-ի բեմագրությունը կը պատկանի սուրիացի յայտնի մտաւորական,
գրող, բեմագրող (սենարիստ), մրցանակներու դափնեկիր Հասան Մ. Եուսէֆի գրիչին,

երաժշտությունը յորդանանցի երաժիշտ Թարեք ալ-Նասերի, իսկ ֆիլմի բեմադրությունը նոյնպես սուրիացի մեծահամբաւ եւ զանազան մրցանակներու արժանացած բեմադրիչ Նեճտէթ Իսմայիլ Էնգուրի:

Թարեք ալ-Նասեր, այս գործին համար՝ յատկապէս 16-րդ արարին «Ըխուէթ ալ-թուրապ»-ի հիմնական երաժշտութենէն զատ հայկական ապրում ներկայացնելու համար երաժշտական թեմա ընտրած է Կոմիտաս վարդապետի «Տըլէ եաման» եւ «Կռունկ» երգերը, զորս զմայլիչ ձայնով եւ բարձրորակ մեկնաբանութեամբ ներկայացուցած է համաշխարհային համբաւ վայելող, սուրիահայ աշխարհահռչակ օփերային երգչուհի սոփրանօ Դալար Տէկիրմէնճեանը:

Վերոյիշեալներու ստոյգ բացատրութիւնները ստանալու համար ունեցանք կարգ մը հանդիպումներ, առաջինը՝ ֆիլմաշարի բեմագրող Հասան Մ. Եուսէֆի (Դամասկոս), երկրորդը՝ սոփրանօ Դալար Տէկիրմէնճեանի հետ: Վերջինին հետ երկխօսութեան ընթացքին ի յայտ եկաւ, որ ան ազգային պարտաւորութիւններէն մեկնած ունեցած է մեծ ներդրում վերոնշեալ երգերու երգեցողութեան նկատմամբ...

Այստեղ տեղին է յիշել, որ «**Ըխուէթ ալ-թուրապ**» ֆիլմաշարը օրին ցուցադրուեցաւ զանազան արաբական պատկերասփիւռի կայաններէ, սակայն թրքական կառավարութիւնը ամէն միջոցի դիմեց, ուժ բանեցնելով ֆիլմի ցուցադրութեան կասեցման համար, ինչպէս եր պարագան Քուէթի: Օրին Քուէթի իշխանութիւնները ընդառաջելով Քուէթի մօտ Թուրքիոյ դեսպանի առաջարկին, ֆիլմին ցուցադրութիւնը ընդհատել տուին:

Հայոց ցեղասպանութեան ժամանակաշրջանին արաբները պատմական այդ իրադարձութիւններու մասին օրին, թէկուզ իրենց տեսածն ու հայերու հետ միասին ճաշակած ամէն արհաւիրք, դժուարութիւն, սով եւ այլ ողբերգութիւնները արաբերէն լեզուով չեն երգած, կամ չեն պահպանած, սակայն հետագայ տարիներուն պատմութիւնը երբեք պիտի չկորսուէր իրենց համար եւ անպայման գէթ ձեռով մը ծնունդ պիտի տային այդ արհաւիրքը ճաշակած հողի ու արեան եղբայրներուն, խիղճի հանգստութեան համար, ինչպէս նաեւ լսելի դարձնելու արդարութեան ձայնը միջազգային ընտանիքին:

Հետեւաբար, սոյն բնագաւառին մէջ հետագային այս մեծ բացթողումը պիտի ամբողջացնէր վերոյիշեալ Սուրբ գործի ռահվիրայ, սուրիացի արաբ գրող՝ բանաստեղծ, թղթակից, թարգմանիչ, թատերագիր, բեմագիր (սենարիստ) եւ վիպագիր Մամտուհ Ատուանը (1941-2004):

Ատուան, որ ծնած է Ղէրուն գիւղը (Մըսիաֆ քաղաք՝ Համայի նահանգը՝ Սուրիա), հարստացուց արաբական մշակութային շարժումը: Ան, խօսելով հայերու մասին, կը հաստատէ, թէ հայկական ջարդերու նիւթը ենթարկուած է խեղաթիւրման, նախորդ դարու սկիզբը: Բացայայտելով, թէ կասկած չկայ, որ անոնք կոտորուեցան միայն հայ ըլլալու պատճառով, սակայն ըստ Ատուանին, հրեայ մասնագէտները կը պատճառաբանեն օսմանցիներուն ոճիւրը՝ հայերը սպանելու համար, թէ անոնք հասկնալի պատճառներ ունէին ցեղասպանութիւնը իրագործելու:

Մամտուհ Ատուանի կարեւոր գործերէն կը համարուին «**Մէֆերպէրիք**»-ի («գօրահաւաք») թատերգութեան շարքը՝ «**Էյլէմ ալ-ժուհ**» («Սովի օրեր»), «**Ալ-դուլ**» («Ճիւղը») կամ «**Ճեմալ փաշա աւ-սաֆֆահ**» («Դահիճ Ճեմալ փաշա») եւ այլն:

Սոյն յօդուածով կը ներկայացնենք Մամտուհ Ատուանի «**Մէֆերպէրիք**»-ի թատերգութեան շարքին մաս կազմող «**Ալ-դուլ**» («Ճիւղը») կամ «**Ճեմալ փաշա աւ-սաֆֆահ**» («Դահիճ Ճեմալ փաշա») ստեղծագործութիւնը միայն:

Ատուան, այստեղ կը վերլուծէ դահիճ Ճեմալ փաշայի (1872-1922) անձը: Ահմետ Ճեմալ փաշա մաս կը կազմէր «Միութիւն եւ առաջդիմութիւն» կուսակցութեան պարագլուխներէն, երիտթուրքերու ղեկավար «եռեակի» (Թալէաթ, Էնվեր, Ճեմալ) անդամ, Հայոց ցեղասպանութեան գլխաւոր յանցագործներէն: Արաբները «Արիւնարբու Ճեմալ փաշա» յորջորջումը տուած էին անոր:

1914-1918 տարիներուն Ճեմալ հրամանատարն էր Սուրիոյ մէջ գործող թրքական չորրորդ գունդին, ինչպէս նաեւ օսմանիզմի, համախալամութեան (փանիսլամիզմ) եւ համաթրքակա-նութեան (փանթուրքիզմ) ջատագով: Գործօն մասնակցութիւն ունեցած է Արեւմտեան Հայաս-տանի եւ Կիլիկիան Հայաստանի հայերու բռնի տեղահանման ու կոտորածին, ինչպէս նաեւ Հայոց ցեղասպանութենէն ճողոպրած հայ որբերը թրքացնելու աշխատանքին (Հալիտէ Էտի-պի եւ Նիկար հանրմի միջոցաւ):

Դահիճ Ճեմալ, ճնշած է արաբներու ազգային-ազատագրական շարժումները Սուրիոյ, Լի-բանանի եւ Պաղեստինի մէջ:

Ճեմալ փաշա, 1922 Յուլիս 25-ին, գնդակահարուած է Թիֆլիսի մէջ իր երկու թիկնապահ-ներուն հետ միասին, վրիժառու բազուկ «Նեմեսիս»-ականներ՝ Ստեփան Ծաղիկեանի ու անոր գործակից ընկերներ՝ Պետրոս Տէր Պետրոսեանի եւ Արտաշէս Գեորգեանի արդար գնդակնե-րով:

Նշենք, թէ Հայոց ցեղասպանութեան պատասխանատուներու մահապատիժի գործողու-թիւններուն տրուած էր «Նեմեսիս»¹⁸ անունը: Մամտուհ Ատուան, վերոյնշեալ թատերգութեան մէջ ընտրած է Ստեփան Ծաղիկեանը, որպէս կերպար: Վերջինիս յեղափոխական եւ վրէժխնդրական կեցուածքը նկատի առած եւ անոր վրէժխնդրական գործած արարքը, վերջ տալով թէ՛ Ճեմալ փաշայի կեանքին եւ թէ՛ ձերբազատելու հայ ու արաբ ժողովուրդը՝ Ճեմալի արհաւիրքէն ու կոտորածէն: Ըստ Մամտուհ Ատուանի, Ստեփանով մարմնաւորուեցան հա-յու տառապանքն ու վրէժխնդրութիւնը:

«Ալ-դուլ» թատերգութեան մէջ կը ներկայացուին Առաջին Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ մարդկային արիւնալի տեսարաններ: Թատերգութիւնը լեցուն է ողբերգական ներ-կայութեամբ եւ օրուայ իրավիճակի դէպքերու տեսարաններով: Այդ ներկայացուած է ահաւոր հարազատութեամբ, հոգեբանական խորունկ ներթափանցումով, արտասովոր ուժով եւ գե-ղարուեստական անկեղծ ներշնչումով:

Թատերգութիւնը խիստ յուզիչ է եւ անոր մաս կը կազմեն նաեւ կարեւոր լեզու տուող երգե-րը: Նկատի առնելով Մամտուհ Ատուանի բարձրորակ բանաստեղծական շնորհքը, հետեւեա-րաբ, ան գրած է նաեւ թատերգութեան բոլոր երգերը:

«Ալ-դուլ» թատերգութեան երաժշտութիւնն ու երգերու յօրինումը կը պատկանի Ռաատ Խալաֆի: Իսկ թատերգութեան ընթացքին երգուած երգերը նուագողներն ու երգողներն են Էյ-սար ալ-Լահիամ եւ Իսամ Բաֆէի:

Թատերգութիւնը ընթացք կ'առնէ, երբ Ճեմալ՝ անհանգիստ երազի ազդեցութեան տակ քնացած է. կը ներկայանայ կիներէ ու տղամարդոցմէ բաղկացած ուրուականներու խմբակ մը, կազմուած դահիճին կողմէ, որ անխնայ կոտորած է մարտիրոսներ: Խմբակի անդամները դա-հիճը շրջապատելով կը խօսակցին եւ կ'երգեն հետեւեալը.

Մեզմէ պիտի չկարենաս փախչիլ նոյնիսկ քունի մէջ,

Քու գոհերդ, քեզ պիտի հալածեն ռիսով,

Ու վրէժխնդրութեամբ, չբաւարարուելով քեզ մեղադրել,

Դուն, դահիճ Ճեմալ,

Մարդկանց կեանքը պղծեցիր,

Մարդկանց երգը վերածեցիր ողբի,

Մարդկանց ճիչը հաջոցի,

Նոյնիսկ եթէ բերանակապեցիր քու գոհերուդ բողոքները,

Անոնք, քեզ պիտի հալածեն նոյնիսկ եթէ դառնան ուրուականներ [Ատուան, 1996, 7-8]:

Ստեփան երկխօսութեան մէջ կը մտնէ Ճեմալի հետ, յայտնելով անոր նորէն սպանելու ցանկութիւնը [Ատուան, 1996, 263]:

¹⁸ Յունական դիցաբանութեան Վրէժի չաստուածին անուան հետեւողութեամբ:

Նշենք, որ Ատուան Ստեփանին անունը արաբերեն դժուար հնչելուն համար գրած է «Սթեֆան»:

«Ալ-դուլ» թատերգության աւարտին, ուրուականներու խմբակը Ստեփան Ծաղիկեանին դիմելով հետեւեալ տողերը կ'երգէ.

Որքան հեշտ է զայն հիմա սպաննելը,
Որքան հեշտ է, որ ան սպանուի,
Ան իշխանութենէ եւ բռնութենէ զուրկ է,
Ան յանձուած է ստորին զինուորին,
Ով Ստեփա՛ն, սպանէ զայն արագ,
Սպանէ զայն, որ վրէժդ լուծես,
Սակայն ո՞վ անոր խիղճը պիտի սպանէ,
Ո՞վ զայն պիտի վիժեցնէ ապագայի արգանդէն:
Այս դաժանէն,
Աւելի մեծ վտանգն է,
Որ ան կրկնուի:
Ամէն ժամ, իմաստութիւնը՝
Բանտ մը քանդելն է,
Եւ ոչ թէ բանտապահին ձեռքը կտրել,
Մենք կատարեցինք մեր փոքր պարտականութիւնը,
Եւ այսուհետեւ պիտի սկսինք,
Մեր մեծ պարտականութեան.
Այս բռնակալութիւնը,
Պիտի չկրկնուի,
Պիտի չկրկնուի [Ատուան, 1996, 333-334]:

Հանգուցեալ Մամտուհ Ատուանի անձին ու գործերուն աւելի մօտէն ծանօթանալու միտումով դիմեցինք Ատուանի տիկնոջ՝ Իլիամ Ատուանի եւ իր գործակից՝ «Սէֆերպերլիք»-ի թատերգութիւններու շարքի բեմադրիչ՝ դոկտ. Աճաճ Սէլիմի:

Խորհրդակցութիւններու ընթացքին ի յայտ եկաւ, որ հանճարեղ գրող ու հայասէր Մամտուհ Ատուանի անձնական պրպտումները Թուրքիոյ տարածքին՝ Արեւմտեան Հայաստանի վրայ, հետաքրքրութիւնը Հայոց ցեղասպանութեան եւ անոր մարդկային ու եղբայրական զգացմունքները պատճառ պիտի ըլլային հոգեմտաւոր սկզբունքներու վրայ գրէր այսքան իմաստալից եւ այսքան պոռթկումն ու ըմբոստօրէն ազդեցիկ քերթուածներն ու թատերգութիւնները:

Իսկ բեմադրիչ դոկտ. Աճաճ Սէլիմի համար մեր աշխատութիւնը ընդհանրապէս անակնկալ էր եւ զարմանալի: Հետեւաբար, անմիջապէս ըսաւ, որ «երանի թատերգութիւնը ամբողջութեամբ ձգած ըլլայինք»: Ըսել կ'ուզէր, թէ թատերգութիւնը նախ պատրաստուած է հասած է մինչեւ եօթուկէս ժամի, սակայն այսքան երկար ժամեր ձեռնտու չըլլալուն պատճառով կրճատած է հասցուցած են երկուքուկէս ժամի: Այդ կրճատումներուն ամէնէն շատ բաժինը բնականաբար եղած են երգերու հատուածները որ կը պահպանուի:

Կ'անցնինք այլ բնագաւառի՝ փաստաւաւերագրական ֆիլմի: Իւրայատուկ տեղ ունի բնականաբար այն հետազօտողը, ուր կը բնակի եւ կը գործէ Հայոց ցեղասպանութեան մեծ մասով իրագործուած, գաղթավայրի վերածուած, գաղթի, կոտորման, միեւնոյն ատեն փրկութեան եւ յարութեան վկայարանը եղող Սուրիոյ մէջ:

Այնուհետեւ, կեանքը ընդհանրապէս ազգի կորուստի, բնաջնջման հետքերու որոնումին նուիրող, դամասկոսահայ պատմաբան, ցեղասպանագէտ այժմ Հայաստանի մօտ Սուրիոյ Արտակարգ եւ Լիազօր դեսպան դոկտ. Նորա Արիսեան 2000 թուականին պատրաստած է նկարահանած է «Դէմ առ դէմ, մեծ ոճիրի՝ սուրիացի ականատեսներու հետ» փաստաւաւե-

րագրական ֆիլմը: Արիստեանի կատարած Յեղասպանութեան ուսումնասիրական այս ֆիլմը հիմնուած է արաբ սուրիացի ականատեսներու հարցազրոյցներու հիման վրայ:

Դոկտ. Նորա Արիստեանի հետ յատուկ հանդիպումով մը զրոյցի առարկայ դարձուցինք վաւերագրական մեծ արժէք ներկայացնող «Դէմ առ դէմ, մեծ ոճիրի՝ սուրիացի ականատեսներու հետ» ժապաւէնը, որպէս ցեղասպանութեան նիւթ՝ նպատակը, փաստացի, վաւերագրական եւ յատկապէս հոն օգտագործուած երաժշտութիւններու մասին, որոնք շատ բժախնդիր ձեւով ընտրուած են:

Դոկտ. Արիստեան մեզի յայտնեց, թէ վաւերագրականի՝ արաբ սուրիացի ականատեսներու հանդիպում-զրոյցները տեղի ունեցած են Տէր Զօր, Ռաքքա եւ Ռաս Ուլ Էյնի մէջ: Անոնցմէ ոմանք ճողոպրած հայուհիներու զաւակներ են, մտաւորականներ, գիւղապետներ եւ տարագրուած հայերուն օգտակար դարձած անձեր:

Վաւերագրականին մէջ, 8 արաբ սուրիացի վերապրողները կը պատմեն իրենց ապրած կեանքը, որ այնքան յուզիչ է, այնքան անօրինակ եւ այնքան ներկայացուցչական ամբողջ ժողովուրդի մը անլուր տառապանքներուն:

Վերոյիշեալ յուզիչ եւ սրտաճմլիկ պատմութիւնները 35 վայրկեան (ըռպէ) տեւողութեամբ է, ալ աւելի խորագրեցիկ կը ներկայացուի երբ անոնց կ'ընկերակցի, որպէս երաժշտութիւն, հայրենի արուեստագէտ Արթուր Մեսչեանի երգեցողութեամբ անոր ստեղծագործած երգ-երաժշտութիւնները, յատկապէս «Գաթարսիս» (“Catharsis”) ձայնասկաւառակի «նախաբան» երաժշտութիւնը եւ «Հայր մեր» տերունական աղօթքը:

«Դէմ առ դէմ, մեծ ոճիրի՝ սուրիացի ականատեսներու հետ» վաւերագրական օրինակներ յանձնուած ու պահպանուած են Հայաստանի Հայոց ցեղասպանութեան թանգարան-ինստիտուտը, Ա.Մ.Ն.-ի «Հայկական ազգային կեդրոն»-ը (ANI) եւ այլ կարեւոր հիմնարկներու, ուսումնասիրական կեդրոններու եւ հաստատութիւններու մօտ:

Սուրիական շարժապատկերի մը, թատերգութեան մը եւ փաստավաւերագրական ժապաւէնի ընդմէջէն՝ այստեղ երգ-երաժշտութեան օգտագործումով կը ներկայացուի ցեղասպանութեան գործած ահաւոր սահմոյցեցուցիչ աւերը՝ մարդկային, հողային, հոգեկան, նիւթական եւ այլ բնագաւառներու մէջ, եւ մեր մարմինին բջիջները ա՛լ աւելի կը զգացուին ու կը լարուին: Այս բոլորը կու գան աւելի մանրամասնօրէն դրսեւորելու Մեծ եղեռնին ապրուած ողիսակաւնը:

Շարժապատկերներու, թատերգութիւններու եւ վաւերագրական ժապաւէններու բնագաւառներու միջոցաւ կը տեսնենք, որ կարկինը լայն բացուած է Հայոց ցեղասպանութեան նիւթին շուրջ, ներառելով օտարները եւս: Այսպիսով, օրէ օր ականատես կ'ըլլանք Մեծ եղեռնի մասին պատմող գեղարուեստական ու վաւերագրական ժապաւէններու, որոնք կը պատրաստուին տարբեր երկիրներու մէջ, ինչպիսին է նաեւ Սուրիան:

Իբրեւ եզրակացութիւն՝ նկատելի է, որ վերոյիշեալ բնագաւառին մէջ սակաւաթիւ են արաբերէնով աշխատանքներ (յատկապէս նկատի ունինք իսլամ արաբները): Արդ, այս աշխատանքները անհրաժեշտ են այն պատճառով, որ պիտի պարզաբանեն Հայոց ցեղասպանութեան կատարուած իրողութիւնը եւ յաճախ պիտի տեղեկացնեն անտեղեակ անհատներուն, որ այս հարցը կրօնական ոչ մէկ աղերս ունի: Արդարեւ, հոն անհրաժեշտ է, որ անպայման տեղ գտնեն նոյնիսկ իսլամացած հայերու իրողութիւնը իր բոլոր հանգրուաններով եւ դրդապատճառներով:

Միւս կողմէ, ցեղասպանութեան իրողութեան ամենէն լաւ իրազեկ եղողները պէտք է ըլլան անոնք՝ արաբները, որովհետեւ իրենց նախահայրերն են, որ արաբական ազնիւ գթասիրտ բնավորութիւնը դրսեւորեցին եւ մեզ փրկեցին ջարդէ ու կոտորածէ՝ նոյնիսկ վտանգելով իրենց կեանքը: Այնուհետեւ, այս միտքը հարկաւոր է այլ դիտանկիւնէն, որ արաբ ժողովուրդը տեղեակ եւ ականատես ըլլալով՝ պիտի կարենայ հակազդել թրքական խեղաթիւրումներուն:

Վերջապէս, Հայոց ցեղասպանութեան արժարժումը, գեղարուեստական, պատկերափի-
ռային ֆիլմաշարերու, վաւերագրական ժապաւեններու եւ թատերգութիւններու միջոցով եւ
անոնց ընդմէջէն երգ-երաժշտութեան օգտագործումն ու դերակատարութիւնը, իրենց մեծ դե-
րը ունին թէ՛ իբրեւ յիշողութիւն ու ազդեցութիւն՝ հայ նոր սերունդին վրայ, թէ՛ իբրեւ քարոզ-
չութիւն՝ միջազգային ընտանիքին ծանօթացնելու նպատակով:

SUMMARY

The article refers to clarifying the reality of the Armenian Genocide through Syrian films, series, plays, and documentaries.

The author studied in this article music and songs showed by syrians in plays such as Mamduh Adwan's "Days of hunger", and series like "Brothers of the land" etc.

It is noted that by using song and music, Syrian arabs expressed their emotions and point of view toward the terrible and horrifying act of the Armenian genocide.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՑԱՆԿ

1. 1994, ممدوح عدوان، سفر برك أيام الجوع، وزارة الثقافة، دمشق،
2. 1996, ممدوح عدوان، الغول، (جمال باشا السفاح)، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق،